

Musikalske spillekort

Hvad i alverden er nu dét for noget? – var min første tanke, da jeg første gang så et komplet bevaret sæt spillekort med noder på den nederste del, fremdraget fra gemmerne på en jysk herregård. Kan man fløjte, mens man spiller kort? Der var ikke andet for end at gribe sagen systematisk an, for et så mærkværdigt spil kort måtte selvfølgelig have en usædvanlig historie at fortælle. Skønt kortene er små, som kort nu engang er, 10×6,3 cm, viste emnet sig hurtigt at være ganske stort.

*

På temmelig groft papir uden vandmærke er disse kort trykt; der er ikke nogen farver på – man kan forestille sig, at de var beregnet på håndkolorering – og på bagsiderne er der trykt et enkelt geometrisk mønster, ligeledes med sort tryksværte, som i dag fremstår mørkegråt.

En granskning af samtlige kort viste tilsyneladende hverken trykkeby, trykkeri

eller årstal. Andre aspekter måtte derfor undersøges, først naturligvis kortenes motiver. Esserne (se også bladets forside) er fint dekorerede med bl.a. fløjtespillere, huse og landskaber i baggrunden, arrangeret omkring en stor central figur. Det er en såkaldt *rocaille*, som er betegnelsen for det asymmetriske ornament, som gav navnet til stilarten rokoko, og som genfindes i talrige varianter på f.eks. møbel- og dørbeslag samt mange andre steder. I den udformning kortspillet's esser har, er de fra den sene rokoko, dvs. den sidste del af 1700-årene. Billedkortene har franske påskrifter – det vender vi tilbage til – og personerne har »franske« heraldiske liljer på dragterne.

Også musikken måtte kunne fortælle noget. Kortene var mærket f.eks. *Fl: Trav. ô Viol.*; dvs. flauto traverso ossia violino, hvilket er italiensk og betyder (travers)fløjte eller violin. En tværfløjte var dengang normalt af træ, og dens klang er blødere end den moderne tværfløjtes.

Da spillekortene blev lagt op i rækkefølge med henblik på kopiering, viste der sig et mønster. Alle kort i Hjerter og Spar er mærket 1mo, altså førstestemme, mens kortene i Ruder og Klør er mærket 2do, andenstemme. Kortene i Hjerter og Ruder står i G-dur, mens Klør- og Sparkortene

Spar Es. Lidt mindre end naturlig størrelse.

står i D-dur. Kun damernes noder afviger; de er noteret i henholdsvis g-mol og d-mol. Melodiangivelserne og tonearterne viser, at noderne hører sammen parvis som duetter, således f.eks. Hjerter 3 og Ruder 3, Klør Dame og Spar Dame osv. Tilsammen stod vi altså med 26 tostemmige melodisatser, duetter, som bærer satsbetegnelserne allegro (9), dansene menuet (6) og polonæse (5), foruden presto (2), arioso (1), largetto (1), entrée/largo (1) og andante (1).

Lad det være sagt straks: Der er desværre ikke tale om hidtil ukendt musik af Mozart eller andre berømte mestre – niveauet er lavere, musikalsk set. På grundlag af musikens karakter anslog den musikhistoriekyndige Mogens Friis, at den kunne

stamme fra sidste halvdel af 1700-årene. Men var der tale om allerede kendt musik? Den tyske musikprofessor Nikolaus Delius stod bi og kontrollerede stykkerne et for et i den store database over tidlig fløjtemusik RISM, *Répertoire International des Sources Musicales*. Kun en enkelt af melodierne (Hjerter 5) var kendt i forvejen. Den optræder i et nodehæfte, som blev trykt i Mainz i 1811, men komponistens navn er ikke oplyst, hvilket ikke er sjældent for den tids musik. Karakteren af musikken bedømmes som fransk eller fransk-inspireret.

Nu viste det sig, at der på *Nasjonalbiblioteket* i Oslo opbevares et ukomplet sæt kort, som på en gang minder om musikspillekortene, og så alligevel slet ikke. Ligheden består i, at noderne – helt som på de danske kort – hører sammen to og to i duetter, men de norske kort har ikke de »normale« spillekortsfunktioner (runder, spar osv.), men alene noder. Kortene er håndskrevne og er orienteret på den vandrette led. Det norske kortsæt er langtfra komplet. I alt er der bevaret 20 kort, og det fremgår af nummereringen, at der oprindeligt har været mindst $2 \times 29 = 58$ kort, hvoraf i hvert fald tolv er menuetter. Kortene er købt hos en antikvar i Oslo, og man kender ikke deres tidligere historie. Ingen af melodierne genfindes på de danske kort. Der er ikke angivet noget instrument.

Eksistensen af disse norske nodekort syntes at vise, at noderne på de danske spillekort ikke blot kan anses for at være en dekoration, men at de må have haft en supplerende eller endda selvstændig funktion. Men hvilken? Et første gæt var, at der var tale om en slags samlespil, hvor meget musikalske kortspillere måske kunne give deres eget kort diskret til kende ved at fløjte musikken på kortet. Men noget bevis for denne brug kan selvsagt ikke gives.

At spille på fløjte eller violin er ikke just

Fot: Kirsten Nijkamp.

To af de sammenhørende norske nodekort, her en menuet. Der er ikke nogen instrumentangivelser, men melodierne ligger godt for en violin. – Nasjonalbiblioteket, Oslo.

foreneligt med at spille kort samtidig. Til trods for det meget lille format må kortene derfor også være selvstændige noder, vel til undervisning. Det er de to muligheder, som tegner sig. Hvad producenten har tænkt, og hvordan kortene har været brugt, behøver dog ikke at stemme overens.

*

På et sent tidspunkt i denne kortudredning fremtryllede en søgning på internettet en artikel udgivet i 1971 af det store kunstinstrumuseum i Hamburg, *Museum für Kunst und Gewerbe*. Her blev der fremdraget, blandt museets dengang 3280 forskellige sæt spillekort, et ligeledes komplet be-

varet og helt identisk sæt musikalske kort, omhyggeligt kommenteret og gengivet blad for blad.

Og ikke nok med det. Artiklens forfatter, Alexander Pilipczuk, havde fundet frem til, at der fandtes endnu flere eksemplarer. I England var der et sæt i Lady Charlotte Schreibers samling, nu i British Museum. I fyrsten af Bentheim-Tecklenburg på Schloss Rheda i Westfalen er der også et sæt, og der var også et i J.V.P. Tegners privatsamling i København. *Helt* ens var kortene nu ikke. Det engelske sæt er ukoloreret, og bagsidens stjerner er trykt med rødt. Westfalen-sættet, som med 27 kort er ukomplet, omfatter til gengæld enkelte dubletter. Hamburg-museets kort er kolorerede, og bagsidestjernerne er trykt med blå.

Også hr. Pilipczuk havde naturligvis gennemgået kortene, men med større held. Kongerne bærer påskrifterne Charles, Cezar, David, Alexandre (dvs. Karl den Store, Cæsar, kong David og Alexander den Store). På damerne står der Judic, Rachel, Pallas og Argine, mens knægtene er betegnet Lahire, Hector, Hogier – men på Klør Knægt står der noget helt andet, nem-

Klør Knægt med trykkerens navn på.

lig *Joseph Galler*. Dette er det afgørende spor, det er nemlig navnet på en i øvrigt ikke ret kendt spillekorttrykker, som virkede i Bryssel (Bruxelles) i Nederlandene mellem 1770 og 1786. Dermed er kortenes fremstillingssted og -tid fastlagt.

Er der en sammenhæng mellem de mange små musikstykker? Det ser ud til, at es-konge-dame-knægt danner en sonateagtig suite af satser, mens de øvrige ni kort synes at danne en løsere forbundet række af småstykker.

Hvordan nu forklare de franske betegnelser og motivdetaljer? Det er ikke så vanskeligt. I 1661 nationaliserede den franske stat spillekortindustrien i Frankrig og brandbeskattede indførte kort for at begrænse den åbenbart stor og generende import af dette luksusprodukt. (Det skal her erindres, at kort tidligere blev slidt meget hurtigt på grund af papirkvaliteten; derfor solgtes de i store mængder. Først op mod vor tid blev man i stand til at beskytte kortenes overflade).

Resultatet af nationaliseringen var, at ganske mange franske producenter udvandrede til byer i den sydlige del af Nederlandene, vore dages Belgien, hvor der herskede friere forhold og hvor der den dag i dag er en blomstrende spillekortproduktion. Mange af de oprindelige motiver og inspirationer hang selvfølgelig ved i de nye omgivelser, og erhvervet gik ikke sjældent i arv. Musikkortene er fremstillet med henblik på det tyske marked. Det kan siges med bestemthed, fordi Hamborg-sættet har et 53. kort med en kortfattet tysksproget introduktion til musikken.

*

Musik og spillekort hænger mere sammen, end man skulle tro. Spillekort som sådan har rødder tilbage i middelalderens Italien, og allerede i renæssancen begyndte man at sætte musik på spillekort. Duetterne var ét princip, men der var andre muligheder. I

begyndelsen benyttede man bagsiden til at anbringe noder på, såvel trykte som håndskrevne. Fra omkring 1720 benyttede man oftere forsiden af kortene til bl.a. at gengive scener fra kendte teaterstykker og operaer, og kombinationen af tekst, illustrationer og noder er typisk for rokokoens tid. Måske udsprang de tidligste illustrerede børnebøger heraf. Senere blev kort en måde at udbrede kendte melodier på.

Deutsche Spielkartenmuseum i Leinfelden-Echterdingen nær Stuttgart har således blandt deres mere end 10.000 sæt kort et spil fra 1830'erne med noder på den nedre del. Her bringer hvert kort nogle takter af to samhörnde nodesystemer svarende til højre og venstre hånd for klaver, med tilhørende tekst. Hele sangen fremgår, når man lægger kortene op i rækkefølge ved siden af hinanden, altså et helt andet princip end ved de ældre spil.

Sammenfattende kan man betegne kortene med noder som en slags læringsspil. Det kan ikke udelukkes, at det sæt spillekort, som der her er tale om, alene blev købt for den usædvanlige fremtonings skyld. Det meget ringe slid kunne tyde på det.

*

På grund af de musikalske spillekorts sjældenhed og usædvanlige karakter har Skalk foranstaltet en genudgivelse på grundlag af det danske sæt. De bliver meget passende trykt i Belgien – ganske som for ca. 230 år siden. Forinden er der foregået en nænsom digital »rensning« af de skannede kort, og der er ligeledes foregået en »håndkolorering« af samme art, som Hamborg-kortene viser (se billedet på næste side). Hensigten har været, at de gentrykte kort fremstår nogenlunde som da de var nye, dog selvsagt på en mere slidstærk papirtype. Med de musikalske spillekort kastes der nyt lys på en i mange år glemt side af – *spillekort*.

Christian Adamsen